

HODNOTENIA
JEDNOTLIVÝCH SEKCIÍ

Podsumowanie I sekcji Hodnotenie I. sekcje

Geografia, archeológia a umenoveda Spiša

Michal SLIVKA

V našej sekcii odznelo 9 referátov, 3 koreferáty a okolo 10 diskusných príspevkov (dva referáty, uvedené v programe, sa neuskutočnili). Účasť bola veľmi bohatá, na poslednom bloku prednášok a diskusie sa zúčastnili aj pracovníci pamiatkových inštitúcií z Prešova, z Košíc a Východoslovenského múzea. Viacerí nám vytýkali, že sme im to nedali vedieť skôr, aby sa mohli aktívnejšie zapojiť do diskusie. Vieme však, že konferencia mala viac-menej pracovný charakter, bola zameraná na užšiu spoluprácu vedeckých pracovníkov, ktorá smeruje k vytvoreniu syntetických dejín Spiša.

V programe príspevkov nám absentoval jeden problémový blok, a to prehľad vývoja osídlenia Spiša v dobe rímskej, ktorý mal pripraviť pracovník Archeologického ústavu SAV v Nitre. Ospravedlnil sa trochu neskoro, takže sme už nemohli nájsť zaňho náhradu.

Ozvali sa pripomienky, že niektoré referáty našej sekcje kolidovali s I. a II. sekcjou, že sme ich mali spojiť do jednej sekcje, ktorá by zahrnula včasné dejiny až stredovek. Ďalej bolo navrhnuté viac sa zaoberať otázkou sídliskovej štruktúry na Spiši v jednotlivých obdobiach, ujednotiť sa na jednotných mapách, ktoré by mohli použiť aj historici, aj archeológovia, aj kunsthistorici, aby sme podali tento vývoj komplexne fakticky až po vrcholný stredovek. Táto požiadavka bude realizovaná v syntéze. V závere sa riešili praktické otázky, ako pripraviť príspevky do tlače, aby sme použili primeraný vedecký postup, jednotný poznámkový aparát, pretože v tomto sa niektoré príspevky rôznia. Ale to sú len technické otázky, ktoré bude riešiť editor zborníka.

Michał PARCZEWSKI

Mam niewiele do dodania w stosunku do tego, co tutaj powiedział pan docent Slivka. Różne problemy poruszano w dyskusji. Wydaje się, że z nich należałoby wyłuskać te, które są najistotniejsze. Pozwolę sobie niektóre tutaj wymienić.

Na przykład w opisie przyrody Spiszu warto zawrzeć również jakąś próbę oceny wartości (przydatności) mezoregionów, na które dzieli się Spisz, z punktu widzenia osadnictwa i gospodarki ludzkiej. To jest jeden z wniosków wynikających z dyskusji nad referatami poświęconymi problematyce przyrodniczej.

W odniesieniu do pradziejów Spiszu oprócz tej luki, o której przed chwilą mówił pan docent Slivka, obejmującej bardzo ważny odcinek pradziejów, trzeba jeszcze wprowadzić uzupełnienie do opracowania prahistorii Spiszu, zaprezentowanego zresztą bardzo interesująco i kompetentnie przez pana Mariána Sojaka. Należy mianowicie poszerzyć to wystąpienie o Spisz polski, który nie został uwzględniony, a który łatwo, jak mi się wydaje, przez tego doskonałego specjalistę mógłby zostać opracowany.

Wreszcie, na to zwrócił uwagę pan docent Slivka w dyskusji, ale ja również w pełni się do tego przyłączam, warto dokonać weryfikacji dotychczasowych ustaleń chronologicznych w odniesieniu do osadnictwa wczesnośredniowiecznego, a konkretnie do odkrytych na terenie Spiszu materiałów archeologicznych z tego okresu, które zostały wprowadzone do literatury i które, jak się wydaje, wymagają niekiedy istotnej korekty chronologicznej. To będzie wymagało pewnego wkładu pracy. Koledzy pracujący na Spiszu mają to zadanie przed sobą.

Niesłychanie ważne we wszelkich ujęciach dotyczących pradziejów i okresu średniowiecza są podkłady kartograficzne. Troszeczkę nam tego brakowało w referacie Mariána Sojaka i, jak sądzę, będzie konieczne, aby odpowiednich uzupełnień w tej materii dokonać.

Podsumowanie II sekcji Hodnotenie II. sekcje

Stredoveké dejiny Spiša

Program naszej sekcji uległ zmianie. Nie przybyła A. Körmendy, której referat miał być pierwszy. W tej sytuacji obrady zaczęły się od mojego referatu *Dzieje polityczne Spiszu do końca XV w.* Nie przybyli również, choć nadesłali swe referaty, M. Adamovič i N. Procházková. Zebrani za zgodą współprzewodniczących uznali, że w tej sytuacji odczytywanie owych prac mija się z celem, gdyż nie byłaby możliwa dyskusja nad nimi. Przeznaczono je więc do publikacji, a oszczędzony czas wykorzystano na dyskusję nad tekstami obecnych referentów.

W moim referacie, na temat dziejów Spiszu głównie w XIV i XV w., starałem się dać syntetyczne ujęcie zagadnień dotyczących całego Spiszu, bez podziału na miejscowości zastawione w 1412 r. Polsce i pozostające w rękach węgierskich terytorium tego komitatu. Te istotne zagadnienia zaczęły się od okresu, kiedy to władca Polski Władysław Łokietek przebywał w latach 1300-1304 na wygnaniu, i jego walk o Królestwo Polskie przy pomocy Amadejów zakończyły się zaś zjazdem Jagiellonów w Lewoczy w 1494 r. Zająłem się też pojawieniem się na masową skalę od końca XV w. zorganizowanych band zbójnickich, które stworzyły podstawę rozwoju zbójnictwa w zachodnich Karpatach aż do połowy XIX w. Referat wygłosiłem skracając go, gdyż czas mi przyznany nie pozwalał na przedstawienie go w całości. Stąd pewne nieporozumienia w dość ożywionej zresztą dyskusji. Wyszły też na jaw niektóre szczegóły, pominięte w wersji czytanej. Dyskutowano również nad znaczeniem Kronik J. Długosza jako źródła do omawianej problematyki.

V. Rábik mówił o Marcelovom Hrade, który był pretekstem do przedstawienia regionu, gdzie po raz pierwszy pojawiło się zwarte osadnictwo słowiańskie na Spiszu w dolinie górnego Hornadu. Do referatu dołączono mapy, które w czytelny sposób uzupełniały tezy autora.

Kolejny referat V. Rábika dotyczył pieczęci Kapituły Spiskiej, prepozytów spiskich i istniejących na Spiszu klasztorów. Za pomocą zdjęć autor ukazał rozwój spiskiej sfragistyki.

Pierwszy dzień obrad minął w miłej kameralnej atmosferze ze względu na niewielką liczbę uczest-

ników. Umożliwiło to skupienie się nad omawianą problematyką i żywą dogłębną dyskusję.

Następnego dnia R. Grzesik omawiał prezentowane w polskiej literaturze historycznej poglądy na przebieg granicy polsko-węgierskiej na Spiszu w ciągu dziejów. Referat wywołał żywą dyskusję i szereg nieporozumień, gdyż część słuchaczy (było ich tym razem znacznie więcej niż poprzedniego dnia) odebrała referat jako wypowiedź o kształtowaniu się tego odcinka granicznego. Tymczasem referat stanowił pendant do głośnego artykułu M. Homzy *Prehľad názorov na vznik stredovekej hranice Uhorska na Spiši a historických prac na tému vzájomných vzťahov Spiša a Malopolska v najstaršom období* w publikacji M. Homzy i S. A. Sroki *Štúdie z dejin stredovekého Spiša*, Krakov 1998.

Autor starał się omówić, jak historycy polscy od A. Naruszewicza po współczesność przedstawiali wydarzenia rozgrywające się na Spiszu w średniowieczu, zwłaszcza dotyczące zmian granicznych. Okazało się, że w obu historiografiach, polskiej i słowackiej, nie ma różnic w odniesieniu do zajęcia terenów Słowaccyzny przez Bolesława Chrobrego około 1000 r. po Dunaj i górą Cise. Różnice dotyczą takich problemów, jak: kiedy Polska utraciła panowanie nad terenami między Karpatami Zachodnimi i Dunajem oraz – czy wycofanie się Polaków było aktem jednorazowym, czy Polacy wycofali się z tych ziem stopniowo, tracąc je od południa ku północy. Obecnie wśród historyków polskich umacnia się pogląd, że na mocy umowy ze Stefanem I, Bolesław wycofał się za Karpaty w 1018 r., zostawiając sobie jednak pewne uprawnienia do księstwa Nitry. Panował więc na krótki czas rodzaj kondominium nad tym księstwem. R. Grzesik odrzuca też mit o przekazaniu kasztelanii spiskiej przez Bolesława Krzywoustego Węgrom. Wzmianka na ten temat, pochodząca z XIV-wiecznej Kroniki wielkopolskiej, jest bowiem bałamutna i choć zawiera pewne informacje dotyczące Spiszu w XII i XIII w., wymaga dalszych pogłębionych badań.

M. Homza analizował rolę św. Kingi (Kunegundy) w okręgu podolinieckim. Zwrócił uwagę,

że jako Arpadówna interesowała się tymi terenami. Będąc księżną krakowską współdziałała ze swym mężem Bolesławem Wstydlwym w akcji osadniczej obejmującej okolice Podolińca. Po fundacji klasztoru klarysek w Starym Sączu jako ksieni tego klasztoru związała okręg podoliniecki z dobrami klasztorowymi.

W referacie *Saxones nostri de Scepus*, M. Marek w nowatorski sposób przedstawił pewne problemy kolonizacji niemieckiej na Spiszu. Prawem saskim została objęta również ludność słowiańska i w mniejszym stopniu węgierska. Pod pojęciem Sasów nie można więc na Spiszu rozumieć wyłącznie przybyszów z Saksonii, choć ci odegrali rolę przywódczą i dominującą, doprowadzając do pozytywnych przemian na Spiszu, ale trzeba również uwzględnić inne elementy etniczne, zamieszkujące Spisz i żyjące pod prawem spiskim.

M. Slivka omówił szereg zagadnień sakralnej topografii Spiszu. Š. Lenčič mówił o Drugethach, którzy z Francji przybyli do Królestwa Sycylii, będącego pod panowaniem Andegawenów, i tam ulegli naturalizacji, przechodząc w służbę tej dynastii. Część ich przybyła z Karolem Robertem na Węgry i tam stali się oni zaufanymi króla, który w zamian wyniósł ich do najwyższych godności państwowych, m.in. do godności palatyna i żupanów spiskich.

V. Mišlovičová, wykorzystując archiwalia kieżmarskie, w tym głównie księgi rachunkowe i po-

datkowe, przedstawiła zarówno skład władz Kieżmarku, samorząd miejski oraz strukturę ludności miasta, jak i zabiegi Kieżmarku o podniesienie go do rangi swobodnych królewskich miast oraz uzyskanie prawa składu, ponadto opisała kontakty handlowe Kieżmarku, zwłaszcza z Polską. Na podstawie tak nudnego, wydawałoby się, materiału, jakim są księgi podatkowe i rachunkowe, autorka potrafiła interesująco przedstawić życie codzienne mieszczan kieżmarskich i funkcjonowanie tego organizmu miejskiego, należącego do największych na Spiszu.

S. Sroka podsumował w swym referacie dotychczasowy stan badań nad Kapitułą Spiską, zakonami na średniowiecznym Spiszu i bractwem 24 plebanów spiskich. Autor wytknął zwolnienie tempa badań nad tą problematyką, gdyż historycy, w tym również słowaccy, w niewielkiej skali wykorzystują bogate archiwa spiskie i szaryskie (Bardiów), ograniczając się do już wyeksploatowanych źródeł drukowanych. S. Sroka zachęcił badaczy dziejów Spiszu do pracy w archiwach. Postulował zarazem wydawanie nieznanych jeszcze archiwaliów spiskich, co stanowiłoby kontynuację działalności Karola Wagnera (schyłek XVIII w.) i jego następców.

Ogólnie mówiąc, referaty i dyskusja przyniosły dużo nowego materiału. Ich publikacja może być inspiracją do dalszych badań nad historią Spiszu.

Podsumowanie III sekcji Hodnotenie III. sekcje

Novoveké dejiny Spiša

Podľa programu som vystupoval ako prvý s referátom *Spiš v slovensko-poľských hospodárskych stykoch v 15. – 16. storočí*. Z ohromne širokej palety hospodárskych stykov medzi Slovenskom a Poľskom – prostredníctvom Levoče – som si vybral kontakty v oblasti baníctva a hutníctva a obchod s kovmi. Je to oblasť, o ktorej sa predpokladá, že je relatívne dobre historiograficky spracovaná – je to pravda, ak ju porovnáваме s inými odvetvami hospodárskej činnosti alebo s inými obdobiami chronologicky smerom dozadu do 14. dokonca i do 13. storočia, alebo smerom dopredu, tzn. do druhej polovice 16. storočia Ale aj samotné 15. a 16. storočie je dosť ťažko syntetizovať vzhľadom na určitý chronologický poun pri jeho historickom spracovaní. Poľská krakovská historiografia sa touto problematikou zaoberala najmä na sklonku 19. a na začiatku 20. storočia, slovenská historiografia až od polovice 20. storočia. Medzitým však došlo vo výskume európskych hospodárskych dejín k značným zmenám a pokroku. Od prevažne právno-historických výskumov cez dejiny obchodu, ranokapitalistického podnikania, organizáciu výroby vrátane kvantifikácie jej výsledkov, až po dejiny banskej techniky a hutníckej technológie.

Tento postup azda najlepšie odráža zmena v symbolickom označení tejto etapy (ide o poslednú tretinu 15. a prvú polovicu 16. storočia v stredoeurópskych hospodárskych dejinách). Obdobie, pre ktoré sa od roku 1896 zaužívalo symbolické pomenovanie obdobie Fuggerovcov, na základe klasickej práce R. Ehrenberga, ktorá vyšla v tom istom roku, nazval o sto rokov neskôr, v roku 1991, anglický historik pôsobiaci v Škótsku Yan Blanchard dobou scedzovacieho procesu. Chcel tým zjavne naznačiť, že spoločným menovateľom vzostupu ťažby striebra, medi a olova v Európe bolo v tomto období najmä rozšírenie scedzovacieho procesu, sciedzania striebra a medi pomocou olova.

Táto nová hutnícka technológia bola do veľkokapacitných rozmerov rozvinutá koncom 15. stor. vo fuggerovskom mediarskom podniku v Banskej Bystrici; na tom majú zásluhu dlhé roky hľadania

a experimentovania v Thurzovej hute v Mogile pri Krakove.

Spiš tu zohrával kľúčovú úlohu. Výnimočnosť Spiša ako pohraničného územia (akéhosi euroregiónu, už v období stredoveku) možno najlepšie dokumentovať na spišských Turzovcoch a na ich najznámejšom reprezentantovi Jánovi Turzovi z Betlanoviec (1437–1508), ktorí vyrástli v tomto prostredí a na slovensko-poľských hospodárskych stykoch. Nie náhodou mnohí historici až dodnes nechcú pripustiť, že by taká výnimočná osobnosť v dejinách ranokapitalistického podnikania, ako bol Ján Turzo, mohla mať domáci, t.j. spišský pôvod. Je ľahšie sa odvolávať na cudzokrajný pôvod Turzovcov, ako vysvetliť a obhájiť ich cestu k obchodu a bankskému podnikaniu doma na Spiši – to viem z vlastných skúseností. Spiš takéto podmienky už od raného stredoveku skutočne poskytoval, len o nich zatiaľ málo vieme.

Druhý referát, ktorý mal predniesť prof. Tadeusz Trajdos na tému *Reformacja i kontrreformacja na Spisz*, sa neuskutočnil.

Ďalší príspevok *Spiš v zápase o uhorskú korunu medzi Jánom Zápoľským a Ferdinandom Habsburským*, predniesol doktor Ivan Mrva. Uhorsko sa nestačilo spamätať z osudnej porážky pri Moháči a už sa stalo javiskom vojny dvoch kráľov. Vojna sa nevyhla ani Spišu, na ktorom bola rodina Zápoľskovcov veľmi pevne zakotvená. Na hranici s Poľskom, ktorého kráľovský dvor bol viac naklonený Zápoľskému ako Habsburgovcom, bol vážne poškodzovaný hospodársky život miest, ktoré na svojich pleciach niesli najväčšiu ťarchu vojnových nákladov. Aj keď nemecký patriciát bol skôr na strane Ferdinanda, zo všetkého najviac potreboval mier pre nerušenú hospodársku činnosť. Spišskí mestskí kronikári veľmi kriticky posudzovali kamuflovanie vojnových operácií, na ktorých sa priživovala vojenská soldateska jednej či druhej strany.

Diskusiu vyvolala formulácia „nešťastná jagelovská doba“, kde hľadať príčiny predmoháčskej krízy, moháčskej tragédie a následnej vojny dvoch kráľov, do ktorej sa veľmi skoro

ako vojenský spojenec zapojil i turecký sultán, či to bola vina iba toho „kráľa Dobrze“ Vladislava II. Jagelovského, či to možno pripisovať len slabému kráľovi? Osobne si myslím, že bude treba komplexnejšie a bez tradičných predsudkov posudzovať aj jagelovskú dynastickú expanziu v konfrontácii s expanziou Habsburgovcov, aby z toho nakoniec nevyšla bez poškvrny rozháraná a nezodpovedná uhorská šľachta, ktorá mala najväčší podiel viny na tejto nešťastnej dobe pred Moháčom i po ňom.

Ďalším referátom bolo vystúpenie Janusza Kurtyku *Starostwo spiskie w rokoch 1412–1769*. Organizácia správy zálohovaných spišských miest zo strany poľskej koruny, spôsob výberu starostov, ich právomoci ako kráľovských miestodržiteľov až do obdobia, keď tento úrad dostala do zálohu v rokoch 1591 až 1745 rodina Lubomirskovcov, – to je problematika, ktorú možno spracovať najmä na základe prameňov zachovaných v Poľsku. Vystúpenie bolo pre nás veľmi zaujímavé a bude prospešné, keď tento rozsiahly a bohato fundovaný príspevok bude publikovaný v zborníku. Autor nás upozornil hlavne na dva varšavské archívy Archiwum Akt Dawnych a Archiwum Skarbu Koronnego, kde sa nachádza veľa cenného materiálu, pretože všetkých starostov menoval poľský kráľ. Väčšina spišských starostov nesídlila trvalo na Spiši, spravovali zálohované spišské mesta prostredníctvom svojich úradníkov, burggrófov sídliacich v Starej Lubovni a v Podolínci. Sami sa pritom aktívne zúčastňovali na politickom a spoločenskom živote v Poľsku, čo sa tiež dá osvetliť hlavne na základe poľských prameňov.

V diskusii sa nastolili otázky, v čom a nakoľko sa prejavoval dopad poľského zálohu na zálohované mesta, aké boli ich možnosti hospodárskeho rozvoja a či ich sociálny status bol horší ako u nezálohovaných miest a dedín? Kto sa usiloval vymaniť tieto mestá spod poľského zálohu? Zdá sa, že mestá samé sa o to príliš neusilovali, z čoho by sa dalo usúdiť, že sa tam asi nemali veľmi zle, skôr mali o to záujem okolití feudálni magnáti, ktorí sa ich chceli zmocniť, a takto to nebolo možné. Výhodne pre ne bolo, a v tom treba obdivovať múdrosť Žigmunda Luxemburského, alebo jeho radcov, že sa do poľského zálohu nedostalo kompaktné územie, ktoré by sa dalo ako celok anexovať alebo podeliť celý Spiš na domíniá zámožných uhorských magnátov. Spišské mestá sa v poľskom zálohu za určitých okolností asi cítili dosť dobre. Lebo v prípade krivdy zo strany poľského kráľa sa mohli sťažovať u uhorského, a naopak.

V diskusii sa objavil údaj o tom, že Matej Korvín mal pripravené peniaze na vykúpenie spiš-

ských miest z poľského zálohu, že sa o tom celé dva roky rokovalo s poľskou stranou za sprostredkovateľstva pápežskej kúrie, ale celá záležitosť bola zamietnutá ako premlčaná.

Nora Baráthová, ktorá mala referovať o vzťahoch obyvateľov Kežmarku s Poľskom, sa pre chorobu ospravedlnila, referát sa neuskutočnil.

Ďalej sme si vypočuli faktografiu bohato dotovaný referát Františka Žifčáka *Spišská šľachta vo svetle súpisov zo 16. až 19. storočia*. Na základe súpisov riadnej šľachty, ktoré sa robili sporadicky napr. v rokoch 1591, 1751, 1754, 1835 i kopijnickej šľachty z rokov 1653 a 1744 napočítal autor 517 šľachtických rodových priezvisk, teda vyše 560 šľachtických rodín na Spiši v tomto období. V skutočnosti ich bolo asi ešte viac. Medzi nimi je 40 rodov, s ktorými sa stretáme nepretržite od 16. do 19. storočia, to znamená, že tých 40 rodov môžeme právom nazvať spišskými a v budúcnosti sa môžu stať vďačným predmetom genealogického a heraldického výskumu.

V diskusii sa vynorilo množstvo otázok: ako sa pociťovala spolupatričnosť šľachty, ako to bolo s familiárnymi veľkými zemepánov, z čoho sa odvodzoval šľachtický status, čím sa odlišovali poľské pomery od uhorských, ako to vyzeralo etnicky medzi šľachtou, či išlo o prisťahovalcov alebo o spoločenský vzostup (*awans*), nastolili sa aj niektoré terminologické otázky, ktoré sa riešia na poľskej strane (napríklad čo je „rod“, „rodina“) a podobne aj otázky, ktoré sa riešia u nás, ako prepisovať historické tvary šľachtických mien, ako to bolo so šľachtou a mestami, prenikanie šľachty do miest, prechod mešťanov do šľachtického stavu, ako sa to odrážalo v organizačných a etnických zmenách miest a podobne. Prirodzene, niektoré otázky ostali otvorené, lebo autorovi predbežne išlo iba o súpis, inventúru šľachty, aby sa v ďalšom svojom výskume mal od čoho odraziť.

Ďalšou referentkou bola Alena Kredatusová, ktorá nás informovala o levočskom mešťanovi a podnikateľovi – *Andrej Probstner st. – levočský mešťan, šľachtic a podnikateľ*. Táto rodina sa objavuje v 18. storočia v Starej Lesnej. V polovici 18. storočia niektorí z rodu sa usadili v Levoči, ale len v postavení chudobných poddaných. Svojím umom, šikovnosťou sa vyšvihli medzi levočských mešťanov. Z nich bol najvýznamnejší Andrej Probstner st., ktorý v Levoči začínal ako poštmajster, geometer, staviteľ viacerých ciest a mestského vodovodu, podnikal v baníctve, hutníctve, nadobudol tak veľký majetok v Levoči, Novej Lubovni a Jakubovanoch. V roku 1833 bol povýšený do šľachtického stavu, získal rodový erb a predikát „de Neo Lublo et Jakubian“.

Ilpo Tapani Piirainen sa nemohol zúčastniť na našej konferencii, ale poslal svoj príspevok, venovaný ranonovovekým právnym rukopisom zo Spiša. Organizátori zabezpečili informáciu o ňom, referát bude zaradený do zborníka. Známy fínsky germanista, ktorý už niekoľko desaťročí systematicky eduje stredoveké a ranonovoveké nemecké pamiatky zo Slovenska, vychoval si už v tejto oblasti viacerých žiakov, ktorí pokračujú v jeho diele. Veľmi si jeho prácu ceníme. Vydal viaceré mestské knihy aj zo Spiša. V referáte sa venuje niekoľkým historicko-právnym dokumentom zo 16. storočia z Levoče. Bez toho, aby som to mienil ako kritiku – ja si prof. Piirainena veľmi vážim a veľmi som ho uznával aj v čase, keď ho u nás kritizovali, lebo on rešpektuje aj našu historickú literatúru – vo veci edovania základných prameňov nášho baníctva prof. Piirainen vydáva prevažne právne pamiatky zo stredoslovenských bánskych miest a zo Spiša. V jednej z jeho posledných edícií som si však všimol, že si trochu ťažká, že či tie jeho síce germanistom určené edície, poslúžia aj historikom. K tomu samozrejme nedošlo, lebo dnes právnohistorický výskum dejín baníctva je už za nami. Venovali sme sa tomu tak pred sto rokmi. Dnes už je niečo iné na programe. Veľmi by nám pomohlo, keby dve veľmi cenné pamiatky, dve veľmi cenné mestské knihy – gelnická a smolnická – sa dočkali svojho vydania. Za gelnickú prof. Piirainen nemôže, lebo na tej pracuje v Lipsku nejaký germanista, ktorému to už strašne dlho trvá, a nemôžeme sa dostať k tej knihe. A pokiaľ ide o smolnickú – tá je v Maďarsku. My ju máme na mikrofilmoch. Mne sa podarilo získať obidva tieto pramene, ale presekať sa cez ne nie je také jednoduché. S mikrofilmami a fotokópiami sa ťažko pracuje. Lepšie by sa to skúmalo, keby to bolo vytlačené, edované s kritickými komentármi, ako to Piirainen robí. Je to určité pobádanie skôr pre nás než pre pána Piirainena.

V tejto súvislosti, aj keď to s tým bezprostredne nesúvisí, ale súvisí to zasa so staršími dejinami Spiša, hospodárskymi a obchodnými vzťahmi Spiša s Poľskom, Pruskom a ostatnou Európou, by som ešte uviedol, že v roku 1975 aj poľským kolegom veľmi dobre známy košický historik Ondrej R. Halaga vydal svoju prácu *Košice–Balt*. Jej osudy boli veľmi pohnuté, lebo keď mal tuším prvé korektúry, vyhorelo košické vydavateľstvo, celý materiál bol zničený a práca nakoniec vyšla len tak, že sa prefotografovala korektúra, ktorú mal u seba Halaga. Už aj vydanie prvého zväzku Halagovej práce sprevádzali veľké ťažkosti. Druhý zväzok, v ktorom sú dokumenty, na ktorý sa prvý zväzok neustále odvoláva, vôbec nevyšiel,

lebo Halaga sa stal *persona non grata*. Boli dokonca zakázané recenzie o jeho knihách. Autori prác o hospodárskych dejinách Európy si stále ťažkajú, že druhý zväzok Halagovej práce nevyšiel, lebo tým aj prvý zväzok je takmer nepoužiteľný.

Milota Malovecká hovorila na tému *Karol Wagner – život a dielo venované Spišu*. Niet historika Spiša, ktorý by nepoznal štvorzväzkové Wagnerove *Annalecta Scepusi sacri et profani*. Autorkin príspevok z diplomovej práce je veľmi zaujímavý. Dozvedeli sme sa veľa nových faktov. V diskusii prítomní archivári a historici jej odporučili ďalšie možnosti pramenného výskumu k tejto problematike. Jeden rok, ktorý Wagner strávil v Spišskej Kapitule, mu poskytol veľké možnosti pre archívny výskum. Wagner bol vo svojom období vecný a text zbytočne nezaťažoval, pri vydaní svojej práce sa možno dopustil aj nejakých chýb – nepublikoval celé dokumenty, len výber z nich, – ale je to práca, ktorá dlho ešte bude predmetom záujmu historikov, hoci pochádza z poslednej tretiny 18. storočia.

Posledné popoludnie sme mali veľmi prepĺnené programom. Musím sa ospravedlniť posledným referentom – Petrovi Šoltésovi, Rastislavovi Mačurovi, Marii Marcinowskej a Petrovi Zubkovi – že sme im už neposkytli väčší časový priestor. Ich príspevky, s ktorými vystúpili, boli veľmi cenné, originálne. Peter Zubko hovoril o dejinách spišského biskupstva. V roku 1776 sa rozdelilo veľké Ostrihomské arcibiskupstvo a na jeho území vzniklo aj Spišské biskupstvo, ktoré nadviazalo na starobylú tradíciu Spišského prepošstva, už od roku 1198. Prehľad jeho dejín až po súčasnosť s konkrétnou charakteristikou jednotlivých biskupov.

Maria Marcinovská nadviazala na referát venovaný spišskému starostovstvu; zamerala sa na Lubomirskovcov ako spišských starostov. Nadviazala na svoju staršiu prácu, lebo bola gestorkou výstavy na túto tému, ktorá sa konala v Nowom Sączy. Rastislav Mačura predniesol koreferát k jej príspevku, a potom ešte vystúpil aj s vlastným príspevkom na tému *Poľský rod Zamoyskowcov a jeho pôsobenie na Spiši na prelome 19. a 20. storočia*. Poľský magnátsky rod Zamoyskowcov kúpil upadajúci ľubovnianský majetok v roku 1882. Boli spríbuznení so španielsko-sicílskou kráľovskou vetvou rodu Bourbonovcov, vlastnili hrad Lubovňu, kúpele Vyšné Ružbachy a iné majetky a to až do roku 1945.

Peter Šoltés vo svojom príspevku *Spiš v dejinách gréckokatolíckej cirkvi v 18. storočí* sa dotkol profesionálnych pomerov, najprv všeobecnou charakteristikou pomerov a niektorých historických koreňov. Spišská stolica tvorila v rámci Uhorska

najzápadnejší výbežok rozšírenia východného kresťanstva. 11 spišských gréckokatolíckych farností sa do roku 1776 nachádzalo pod cirkevnou správou spišského prepoštva. Malo to svoje výhody i nevýhody. Medzi výhody patrilo prístup k vyššiemu vzdelaniu, hoci gréckokatolíckych farností na Spiši bolo relatívne málo. To, že v 18.

stor. až traja mukačevskí biskupi pochádzali zo Spiša, svedčí, že tu bolo predsa len prostredie kultúrne a civilizačne na vysokej úrovni. Z referátu vyplynul celý rad zaujímavých otázok – vzťahy medzi vierovyznaním, etnicitou atď., – ale, žiaľ, ako som uviedol, nemali sme dostatok času na ich prerokovanie.

ANTONI KROH

Podsumowanie IV sekcji Hodnotenie IV. sekcje

Novšie dejiny Spiša do roku 1918

Tekst podsumowania został uzgodniony z panem profesorem Jozefem Hviščem, któremu bardzo dziękuję za dwudniową współpracę.

Wydaje się, że obrady sekcji w znacznej części spełniły oczekiwania. Wymieniono poglądy, odsłonięto niektóre nowe problemy badawcze, skonfrontowano odmienne sposoby podejścia do tematu. Ogólnie można stwierdzić, że im bliżej współczesności, tym wyższa temperatura dyskusji i tym wyraźniejsze różnice zdań.

Równocześnie obrady uwidocznily, iż temat daleki jest od wyczerpania, a całe jego znaczne obszary należałoby dla potrzeb przyszłej syntezy dziejów Spiszu albo dogłębnie przepracować, albo też podjąć zupełnie od nowa.

Iłona Pavercsik i Marcell Sebők w swych referatach odnieśli się do czasów dawniejszych, gdy Spisz miał szerokie kontakty z całą Europą. Dušan Škvarna w sposób niezwykle wnikliwy i precyzyjny mówił o wieloetniczności i nowoczesnej idei narodowej. Jozef Hvišč przypomniał znaczenie Spiszu dla rozwoju słowacko-polskich kontaktów literackich. Jego referat wskazał na

mało znane aspekty w dziejach tych kontaktów. Referaty Mieczysława Adamczyka i Edmunda Hlebdy traktowały o szkolnictwie na Spiszu. Konfrontacja dwóch punktów widzenia i szkół historycznych na zbliżony temat dała interesujące rezultaty metodologiczne.

Antoni Kroh mówił o „białych plamach” w badaniu kultury Spiszu XIX i XX wieku, o niedostatkach polskiej terminologii i płynności kryteriów. Janusz Kamocki i Marek Skawiński we wspólnym referacie podnosili problemy etniczności i narodowości na przykładzie Spiszu. Zuzanna Kollárová, koreferentka, wystąpiła z polemiką, między innymi zarzucając referentom tendencyjność. Wywołało to ożywioną replikę Marka Skawińskiego, a następnie dyskusję, którą niestety musieliśmy przerwać z braku czasu.

Z różnych względów program obrad sekcyjnych nie uwzględnił szeregu tematów o zasadniczym znaczeniu dla dziejów Spiszu od rewolucji 1848 roku do proklamowania Czechosłowacji jesienią 1918 roku.

Podsumowanie V sekcji Hodnotenie V. sekcje

Dejiny Spiša po roku 1918

Temat sekcji V – Historia Spiszu od roku 1918 nie należy do łatwych. Punktem wyjścia są trudne, najeżone komplikacjami czasy kształtowania się państwowego narodów budujących swą samodzielność po I wojnie światowej. Rozpad monarchii habsburskiej, klęska wilhelmińskich Niemiec i odsunięcie imperialnych wpływów Rosji stworzyły warunki do realizacji aspiracji m. in. Polaków, Czechów i wyodrębniających się z upadłego królestwa węgierskiego Słowaków.

Można tu przypomnieć, że wojna nie była toczona w imię wyzwolenia narodów, lecz problem ten pojawił się przed zwycięskimi mocarstwami w sposób dość nieoczekiwany dopiero w ostatnim jej etapie. Brakowało wypracowanych programów, a nawet koncepcji. Rodziły się one często ad hoc, próbując dostosować się do faktów dokonanych. W ten sposób zamieniała się polityczna mapa Europy Środkowej. Szczególnie konflikto-genne miało się okazać wytyczanie granic pomiędzy nowo powstającymi państwami. Dotyczyło to także obszaru omawianego na konferencji. Wyniesione z przeszłości znaczne przemieszanie ludności na terenach pogranicznych nie pozwalało na zastosowanie w sposób satysfakcjonujący popularnych wówczas kryteriów etnicznych. Używane alternatywnie argumenty historyczne też sprawiały trudności, zwłaszcza zważywszy ich podatność na odmienne interpretowanie przez zainteresowane strony. Linie pozornie najłatwiejsze do wytyczenia, oparte na naturalnym ukształtowaniu terenu, także dalekie były od powszechnej akceptacji. Wszystko to nieuchronnie niosło z sobą zarodki sporów, prowadziło do lokalnych zadrażnień. Brak satysfakcjonujących rozwiązań podejmowanych w stolicach, które często uzależnione były od międzynarodowej gry wielkiej polityki, prowadził do utrwalenie mniej lub bardziej uzasadnionych pretensji podsycanych przez propagandowe, partykularne interesy. Rodziły one trudne do zwalczania stereotypy obciążające wzajemne stosunki. Wszystko to położyło się cieniem na stosunkach polsko-słowackich. Granica wytyczona na Spiszu nie satysfakcjonowała w gruncie rzeczy żadnej ze stron, co

– mimo wielu punktów zbieżnych w ogólnych stosunkach Polaków ze Słowakami – prowadziło do lokalnych konfliktów i animozji. Ich echa czasem są nadal słyszalne. Dlatego wydaje się, że starannie i wnikliwie badając przeszłość trzeba mieć świadomość budowania przyszłości opierającej się na dobrosąsiedzkich stosunkach.

W czasie obrad sekcji, w wygłoszonych referatach i koreferatach zajęto się wieloma istotnymi problemami z dziejów Spiszu w XX w. Dotyczą one rozwoju życia wewnętrznego w okresie międzywojennym, w latach II wojny światowej i po jej zakończeniu. Niektórzy autorzy zajęli się czasami niemal współczesnymi. Zwrócono też uwagę na międzynarodowe aspekty kwestii spiskiej, szczególnie, jak to wyżej wspomniano – w kontekście stosunków z Polską. Skupiano się także na omawianiu sytuacji Żydów, Romów i Niemców na Spiszu..

W sumie otrzymujemy więc pokąźną porcję informacji, często dotąd nieznaną, wyraźnie wzbogacającą naszą dotychczasową wiedzę. Wprawdzie żaden z referatów nie może pretendować do miana syntezy w pełnym tego słowa znaczeniu, ale ich ogromną zaletą jest rozbudowana mikrografia wydobywająca zapomniane lub pomijane szczegóły. Trzeba jednak pamiętać, że przytaczane źródła również winny podlegać naukowej krytyce i weryfikacji. Ma to szczególne znaczenie przy badaniu dziejów obszarów przygranicznych. Często są one przecież postrzegane przez pryzmat osobistych doświadczeń i subiektywnych ocen. Odnosi się to też do ówczesnej prasy naświetlającej i komentującej wydarzenia odpowiednio do partykularnych potrzeb czy politycznych rozgrywek na różnych szczeblach. Zasiane ziarna nieufności owocują trudnymi do zwalczania stereotypami. W podobny sposób trzeba też traktować wcześniejszy dorobek naukowy, który, bywało, także usiłowano podporządkować politycznym potrzebom. Natomiast niekwestionowanym dorobkiem obrad wydaje się podjęcie dyskusji przez słowackich i polskich historyków nad złożonymi problemami Spiszu od czasów najdawniejszych do XX w. Z tej szerokiej perspektywy także dzieje XX w. jawią się

w innym wymiarze. Właśnie ta bezprecedensowa dyskusja pomyślnie rokuje przyszłym badaniom, które niniejsze studia inicjują. Z tego punktu widzenia wydaje się również zasadne poświęcenie

w przyszłości uwagi publikacji polskich i słowackich źródeł – co gorąco postulowano w dyskusji – zwracając szczególną uwagę na ich znaczenie dla dziejów najnowszych.

Zamiast podsumowania* Namieście sumarizowania

Największym sukcesem obrad jest fakt, iż konferencja się odbyła. Stanowi ona odsunięte w czasie w stosunku do zamierzeń zakończenie pierwszego etapu trwającego już cztery lata dużego programu, który ambitnie wzięła na swoje barki Polsko-Słowacka Komisja Nauk Humanistycznych. Jego celem miało być przygotowanie polsko-słowackiej – wspólnej, ale respektującej międzynarodowy dorobek historiograficzny – syntezy dziejów Spiszu. I oto pierwszy etap w postaci prezentacji dotychczasowego dorobku historiografii zbliża się ku końcowi.

Trudności we współpracy w ramach pierwszego etapu w tej chwili można pominąć, bo liczy się sukces. Nauczyliśmy się dotąd wiele, a zwłaszcza respektowania uwarunkowań, w jakich działa partner. To jest przesłanka dla przyszłej, jeszcze ściślej-szej współpracy na wspólnej drodze do Europy.

Szczegółowe sprawozdania dobrze ilustrują przebieg i efekty naukowe obrad poszczególnych sekcji. Całościową ocenę konferencji z polskiego punktu widzenia można ująć w czterech kompleksach zagadnień.

Po pierwsze, w czasie dyskusji w poszczególnych sekcjach, a także podczas przygotowywania konferencji – widać to teraz – zabrakło precyzyjnego uświadomienia sobie, jaki jest właściwie przedmiot naszych badań. Wydawał się on bowiem oczywisty: Spisz jako region historyczny, geograficzny itd. Ale przecież musimy postawić sobie pytanie, czy ten przedmiot istnieje jako obiektywna rzeczywistość, czy rozwój sytuacji w tej części Europy i na pograniczu polsko-słowackim nie powoduje przypadkiem – jest to kwestia otwarta – że region ten się rozmywa i rozmyje w innych strukturach, które się stabilizują. Przecież dzieli go granica państwowa, odcinając jego małą północną część od większej części środkowej i południowej. Wiemy, że spodziewana jest ewolucja znaczenia tej granicy. Ona może zanikać jako bariera celna, ale nie zaniknie chyba w dającej się przewidzieć przyszłości jako granica kulturowa, etniczna i świadomościowa.

Co więcej – część słowacka Spiszu utraciła szansę znalezienia się w ramach jednej jednostki administracyjnej. Jak wiadomo, reforma struktury administracyjnej Słowacji podzieliła ten region między dwie jednostki wojewódzkie (krajské). Gdybyśmy jeszcze raz zorganizowali sesję, mogłoby to doprowadzić do propozycji utworzenia specjalnej sekcji, której przedmiotem byłyby rozważania, jak Spisz wygląda w świadomości społecznej i historycznej Polaków, Słowaków oraz ewentualnie innych zainteresowanych grup etnicznych. Takiej sekcji oczywiście nie utworzyliśmy, ale jest to pewien postulat do rozważań pod kątem przygotowywanej syntezy.

Z tego wynikają istotne wnioski dotyczące stanu świadomości społecznej i historycznej. Istnieje przecież Spiskie Towarzystwo Historyczne. Jest ono prężnie działającym stowarzyszeniem i ma ogromne zasługi w badaniu i popularyzowaniu przeszłości regionu. W zasadzie jednak funkcjonuje tylko po stronie słowackiej. Po stronie polskiej istnieją inne stowarzyszenia – także jednak troszeczkę zamknięte w opłótkach narodowych. Często powstaje pytanie, prowadzące do konfliktu: czyja jest historia Spiszu – polska, słowacka, czy przypadkiem ciągle jeszcze nie jest węgierska lub niemiecka? Pytanie to jest wyzwaniem dla nauki, ale też i dla nas, którzy chcemy efekty badań historycznych wnieść do świadomości społecznej. Tu w bardzo interesujący sposób przecina się patriotyzm związany z „małą ojczyzną”, lokalny lub regionalny, z patriotyzmem „wielkiej ojczyzny”, związany z pojęciami narodu i państwa. To otwiera nową perspektywę spojrzenia na dzieje Spiszu, może – z nieśmiałością formułuje to przypuszczenie – jako struktury euroregionalnej. Obecnie bowiem polsko-słowacki euroregion „Tatry” chyba nie spełnia tej funkcji.

Drugi kompleks zagadnień, który nasuwa się po obradach, wypływa dosyć logicznie z pierwszego i wiąże się z kolejnym sukcesem konferencji. Chodzi o doprowadzenie do prezentacji historii Spiszu przez przedstawicieli różnych

* Tekst niniejszy został w nieco zmienionej postaci opublikowany jako fragment sprawozdania z konferencji lewockiej w polskiej i słowackiej wersji periodyku „Kontakty” (II 2003).

narodów. Mieliśmy referaty polskie, słowackie, ale także węgierskie i niemiecki referat Fina Ilpo T. Piirainen; swój dorobek ma również historiografia czeska, a można by oczywiście jeszcze doszukiwać się marginalnych zainteresowań w innych historiografiach. Dzięki międzynarodowemu charakterowi konferencji udało się, choć może jeszcze nie do końca, dyskutować na podstawie źródła i jego interpretacji jako argumentu, a nie biorąc pod uwagę przynależność narodową czy polityczną badacza. Było to oczywiście szczególnie widoczne w odniesieniu do epok starszych. I gdyby ta tendencja – a nie jest to przecież łatwe – utrzymała się, moglibyśmy mówić o ogromnym sukcesie konferencji jako czynnika zbliżającego stanowiska i przenoszącego dyskusję z płaszczyzny instrumentalizacji efektów badań na płaszczyznę czysto naukową.

Trzeci kompleks wiąże się z tym, że udało się przedstawić spojrzenie w pewnym sensie interdyscyplinarne. Wypowiadali się nie tylko historycy, ale także przedstawiciele archeologii, historii sztuki, były referaty wykorzystujące źródła językowe, literackie, a także referaty ukazujące przyrodnicze uwarunkowania procesów historycznych. Dla przeciwwagi można by wskazać konieczność większego wykorzystywania w przyszłości dorobku i metod demografii, socjologii, politologii czy etnografii (etnologii).

Jest to sukces, ale wynika też z tego problem na przyszłość. Czy potrafiliśmy bowiem na konferencji i czy potrafimy w planowanym wykładzie syntetycznym przedstawić, wykorzystując metody i osiągnięcia wymienionych dyscyplin, spójny obraz przeszłości regionu? Czy na przykład w badaniach nad wczesnym średniowieczem będziemy nadal, co jest częstym obyczajem, prezentować wyniki badań archeologicznych, chwając się – słusznie zresztą – wykopaliskami i ich dokumentacją, obok zaś historyk sztuki powie to, co wie na podstawie swoich wyników badań, a nie powstanie z tego spójny wykład, który w rzeczywistym tego słowa znaczeniu byłby interdyscyplinarny? Bo przecież taki wykład nie polega na umieszczeniu obok siebie wypowiedzi przedstawicieli różnych dyscyplin, ale na przedstawieniu spójnego obrazu przeszłości, który wykorzystuje integralnie wyniki cząstkowe.

I wreszcie po czwarte, ogromnym dorobkiem konferencji jest bogactwo materiału faktograficznego, który znalazł się w wygłoszonych i w przewidzianych do publikacji referatach oraz koreferatach. Widać przy tym było pewną różnicę podejścia autorów polskich i słowackich. O ile opracowania polskie – mniej liczne – prezentowa-

ły ogólniejsze spojrzenie, o tyle referaty słowackie z doskonałym często skutkiem przedstawiały ujęcia mikrograficzne. Zderzenie tych dwu podejść daje bardzo ciekawy ogólny obraz.

Widać też inną różnicę. Zupełnie odmienna jest waga problematyki spiskiej dla obu historiografii. Musi to zostać wyeksplikowane, aby osiągnięto wzajemne zrozumienie i określono warunki dalszej współpracy. Dla historiografii słowackiej, dla Słowacji w ogóle, Spisz i jego historia to jedna z fundamentalnych kwestii. Region ów zalicza się przecież do jąder historycznej Słowacji. Z punktu widzenia polskiej historiografii wygląda to inaczej: Spisz jest ciekawym, ale tylko jednym z regionów pogranicznych, którego polska część stanowi w dodatku niewielki skrawek Spiszu historycznego. Wynika z tego inny ilościowo dorobek i odmienny sposób podejścia, także emocjonalnego. Czy to nas zbliża w sumie do syntezy? Tak, ponieważ uzyskany ogrom materiału faktograficznego niewątpliwie będzie jedną z jej najważniejszych podstaw materiałowych. A jednocześnie – nie, ponieważ nie zostało wystarczająco jasno wypunktowane, jakie właściwie problemy dziejów regionu stanowią jeszcze na tyle lukę w badaniach, „białą plamę”, iż wypełnienie jej jest niezbędne przed konstruowaniem tekstu syntezy.

Organizatorzy widzą dalszą, konkretną drogę do tej publikacji. W czerwcu przyszłego roku, po odpowiednich przygotowaniach, po krytycznej analizie materiału, który tutaj powstał, po uzyskaniu – to ważne – pewnego oddźwięku w środowisku specjalistów (i nie tylko specjalistów) przystąpimy do odpowiedzi na pytanie, jak ma wyglądać merytorycznie i edytorsko książka z tekstem syntezy. Kluczowe będzie też ustalenie wspólnego, polsko-słowackiego zespołu autorsko-redakcyjnego. Od tego momentu już przejdziemy do pisania i realizacji wydawniczej.

Koniecznym i miłym dopełnieniem uwag i opinii, formułowanych z pozycji współorganizatora konferencji, jest wyrażenie w imieniu Polsko-Słowackiej Komisji Nauk Humanistycznych i jej grupy roboczej ds. historii Spiszu bardzo serdecznych podziękowań za wkład intelektualny referentów, koreferentów, gestorów sekcji i uczestników dyskusji. Podziękowania należą się też sponsorom, bez których niemożliwe byłoby doprowadzenie do skutku tak wielkiego przedsięwzięcia.

Natomiast z pozycji uczestnika, gościa Słowacji, gościa Spiszu, gościa Lewoczy chciałbym równie serdecznie w imieniu delegacji polskiej podziękować słowackim gospodarzom, w tym

zwłaszcza władzom miasta Lewoczy, dzięki staraniu i serdeczności których mieliśmy tak dobre warunki i atmosferę obrad. Godny specjalnej wzmianki jest udział młodzieży lewockiej i nie tylko lewockiej w pracach organizacyjnych i obradach konferencji; młodzież ta dołożyła istotną cegiełkę do powodzenia przedsięwzięcia i dostar-

czyła rękami kontynuacji naszych prac. Na końcu wreszcie, ale nie dlatego, że to najmniej ważne, chciałbym złożyć podziękowanie Martinowi Homzie za Jego oddanie sprawie badań spiskich, za trud włożony w przygotowanie naukowe i organizacyjne konferencji, za naszą niełatwą, lecz – śmiem sądzić – efektywną współpracę.

Zoznam použitých skratiek

Časopisy

- AAC – *Acta Archaeologica Carpathica*
AHASH – *Acta Historiae Artium Scientiarum Hungaricae*
AH – *Archeologia historica*
AR – *Archeologické rozhledy*
AVANS – *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku*
BHS – *Biuletyn Historii Sztuki*
DN – *Dzieje Najnowsze*
Dz. P.P.P. – *Dziennik Praw Państwa Polskiego*
Dz.U.RP – *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*
HC – *Historica Carpatica*
HČ – *Historický časopis*
KAiU – *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki*
KH – *Kwartalnik Historyczny*
NO – *Nové obzory*
PH – *Przegląd Historyczny*
RK – *Rocznik Krakowski*
SA – *Slovenská archivistika*
SArche – *Slovenská archeológia*
SH – *Studia Historyczne*
SMS – *Studia Mediaevalia Slovaca*
ŠZ AÚ SAV – *Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied*

Edície prameňov

- B. IVÁNYI: *Bártfa* – B. IVÁNYI: *Bártfa szabad királyi város levéltára 1319–1501*
CDA – G. WENZEL: *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*, vol. 1–12. Pest 1867–1874.
CDH – G. FEJÉR (ed.): *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, vol. 1–11. Budae 1829–1844.
CDP – I. NAGY (ed.): *Codex diplomaticus patrius*, vol. I–VIII, Jaurini et Budapestini 1865–1891
CHP – *Chronica Hungaro-Polonica*
E. MÁLYUSZ: *Zsigm. okl.* – E. MÁLYUSZ (ed.): *Zsigmondkori okleveltár*
EMC – N. J. POLLÁK: *Egyetemes magyar encyclopaedia Évkönyve* – A „Szepesmegyei Történelmi Társulat“ évkönyve
F. ZIMMERMANN a C. WERNER: *Urkundenbuch* – F. ZIMMERMANN a C. WERNER (ed.): *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. 1. Hermannstadt 1892.
GVC – *The Hypatian Codex 2: The Galician-Volynian Chronicle*, ed a trans. G. A. Perfecky. München 1973
I. BORSA: RA – I. BORSA a I. SZENTPÉTERY (ed.): *Regesta regum stirpis Arpadianae criticodiplomatica*
I. SZENTPÉTERY: RA – I. SZENTPÉTERY (ed.): *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica*
J. BÁRDOSY: *Supplementum 1 – Supplementum analectorum terrae Scepusiensis. Leutschoviae 1802.*
J. HRADSKY: *Additamenta* – J. HRADSKY (ed.): *Additamenta ad Initia progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis. Szepesváralja 1903–1904.*
J. HRADSKY: *Initia* – J. HRADSKY (ed.): *Initia progressus ac praesens status Capituli ad sanctum Martinum E. C. de Monte Scepusio olim collegiati. Szepesváralja MCMI.*
LGV – *Letopis Galickaja i Volynskaja*, in: *Polnoje sobranie Russkich letopisej*, vol. 2. Sanktperburg 1843
L. JUCK: *Výsady miest a mestečiek 1 – Výsady miest a mestečiek*, ed. L. Juck. Bratislava 1984
M. SCHMAUK: *Supplementum 2* – M. SCHMAUK (ed.): *Supplementum analectorum terrae Scepusiensis*, vol. 2. Szepesváraljae 1889.
Márta F. FONT: *Magyarok* – Márta F. FONT (ed.), *Magyarok a Kijevi Évkönyvben* (=Középkortörténeti Könyvtár 11, ed. Gyula Kristó). Szeged: A Szegedi Középkorász Műhely, 1996
MPH – *Monumenta Poloniae Historica*
PSRL – *Polnoje sobranie Russkich letopisej*
ПСПЛ 2 – *Полное Собрание Русских Летописей*, том 2, *Ипатьевская летопись*, ed. Александр А. Шахматов. Санкт-Петербург: Типография М. А. Александрова, 1908, reprint Москва: Издательство Восточной литературы, 1962
R. MARSINA: *CDSI – Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae SSrerHung* – *Scriptores rerum Hungaricarum*
V. SEDLÁK: *RDSI – V. SEDLÁK: Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*

Archívy a knižnice

- AAN – Archiwum Akt Nowych
AMB – Archív mesta Bratislavy
AMK – Archív mesta Košice
AZHP – Archiwum Zakładu Historii Partii przy KC PZPR
AZHRL – Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego
BJ-ZR – Biblioteka Jagiellońska, Zbiory Rękopisów
BN – Biblioteka Narodowa
CAW – Centralne Archiwum Wojskowe
HHF – Haus-Hof-Staatsarchiv Wien
KSL – KP – Krajský súd Levoča – komasačné písomnosti
MT-ZA – Muzeum Tatrzańskie, Zbiory Archiwalne
MOL DL – Magyar Országos Levéltár Budapest, Diplomatikai Levéltár
SNA – Slovenský národný archív
SNA JSA – Slovenský národný archív: Súkromný archív Jasovského konventu
SpP – Spišské prepošstvo
SpK – Súkromný archív Spišskej kapituly
SÚ-L – Slúžnovský úrad v Levoči 1850–1922

SÚ–SpP – Služnovský úrad v Spišskom Podhradí
1850–1922
SŽ – Spišská župa 1860–1922
ŠOBA – Štátny oblastný archív
ŠOKA – Štátny okresný archív
ObecNÚ–K – Obecný notársky úrad Kežmarok /1922/
1923–1945 /1959/
ObecNÚ–P – Obecný notársky úrad Poprad /1905/
1923–1945 /1949/
ObvNÚ–L – Obvodný notársky úrad Lubica 1920–1945

ObvNÚ Podolíneč – Obvodný notársky úrad Podolíneč
/1877/ 1895–1945 /1950/
OÚ–G – Okresný úrad Gelnica 1923–1945
OÚ–K – Okresný úrad Kežmarok 1923–1945
OÚ–P – Okresný úrad Poprad 1923–1945
OÚ–SE – Okresný úrad Stará Ľubovňa 1923–1945
OÚ–SNV – Okresný úrad Spišská Nová Ves (1923)
1924–1944 (1945)
WAP Kraków – Archiwum Państwowe miasta Krakowa
i Województwa Krakowskiego

Iné

ČAPLOVIČ – Ján ČAPLOVIČ: *Bibliografia tlači vydánych na Slovensku do roku 1700*, vol. 1. Martin 1972.
č. – číslo
čl. – článok
ES – *Encyklopédia Slovenska*
k. – karta
MSZ – Ministerstwo Spraw Zagranicznych
Nr. – numer
PAN – Polska Akademia Nauk
PON – Polska Organizacja Niepodległościowa
PSB – *Polski słownik biograficzny*

st. – stĺpec
poz. – pozycja
RMK – Károly SZABÓ: *Régi Magyar Könyvtár*, vol. 1–2.
Budapest 1879–1885.
RMNy – *Régi magyarországi nyomtatványok*
SBS – *Slovenský biografický slovník*
Sl. z. – *Slovenský zákonník*
Z. z. – *Zbierka zákonov*
НЗМУКУС – *Науковий збірник музею української культури у Свиднику*